

İSLÂM BORÇLAR HUKUKUNDA *BERÂET* KAVRAMI VE MEZHEPLERİN *BERÂET* KAVRAMI ÜZERİNDEKİ METODOLOJİK AYRILIKLARI

Muhittin ÖZDEMİR*

Öz

Bütün kusurlardan berâet şartıyla yapılan satım akdi hakkında ihtilaf yaşıyan fıkıh mezhepleri, farklı neticelere ulaşmışlardır. Hanefîler, bu akdin bütün yönleriyle sahih olacağı, Hanbelîler de aksine bu şartla kurulan bir akdin hiçbir şekilde sahih olamayacağı görüşüne ulaşmışlardır. Mâlikîler akdin sadece kölelerde geçerli olacağı, Şâfiîler de köleler ve hayvanlar yani canlılarda geçerli olacağı görüşüne sahip olmuşlardır. Hanefîler konu hakkındaki görüşlerini, akit nazariyesi üzerine bina etmişlerdir. Mâlikîler, berâet hakkındaki rivayetin zâhiri anlamından hareket etmişlerdir. Şâfiîler ise, rivâyetin anlamında yer alan illetin tespitinden hareketle kıyâs işlemini kullanmışlardır. Hanbelîlerde, ihtilaf halindeki sahabenin kavillerinin artık delil teşkil etmeyeceği anlayışı belirleyici olmuştur. Bu makalede, kusurlardan berâet şartıyla satım akdi konusu hakkındaki tartışmalardan hareketle, mezheplerin usûl anlayışlarının, fer'î meselelerin çözümlenmesindeki etkisini tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Berâet, kusur, bey', köle, fıkıh mezhepleri.

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mozdemir@bingol.edu.tr.

Abstract

The Term *Barae* in Islamic Lawvs of Obligation

And

Methodological Variances of Mazhabs on The Term *Barae*

Fiqh sects who live controversy about sales contract on condition of absolution from all faults have reached different results. Hanafi sect concluded that this contract will be valid entirely, while on the contrary Hanbeli asserted that the contract which was made on this basis will never be valid in any terms. Maliki sect have the opinion that the contract will only be valid for the slaves while Shafii sect thinks that it will be valid for the slaves and animal, in other words for the living beings. Hanafi people built their view on the issue on contract theory. Maliki people act through the apparent meaning of narration about absolution. Shafii people used the method of comparison from the detection of illness included in the meaning of narration. For Hanbeli people, it was determined that the words of companion who are in the event of conflict would not provide evidence. In this study, from the point of discussions about sales contract on condition of absolution from faults, we determined the effect of procedures of sects on solution of accessory issues.

Keywords: Barae, fault, sale, slave, fiqh mazhabs.

GİRİŞ

Fıkıh ilminin teşekkül sürecinde müçtehid âlimler ve mezhep imamaları, sahip oldukları usûl anlayışlarına göre gelişen olayları ve baş gösteren problemleri çözüme kavuşturmuşlardır. Yöntemleri farklı olduğu için ulaştıkları neticeler de buna bağlı olarak farklı olmuştur. Mezheplerin usûl anlayışları ve fûrû' çözümlenmeleri bütünüyle farklı olmasa da, gerek mezhepler arası ve gerekse mezhep içi görüş ayrılıkları, zengin fıkıh birimini meydana getirmiştir. Mezhepler bazı fer'î meselelerde aynı görüşe sahip olmuşlar, bazılarında ayrı görüşe ulaşmışlar ve bazılarında da kısmî görüş farklılıkları yaşamışlardır. Bazı meselelerde mezhep içi görüş farklılıkları yaşanmış ve böylece diğer mezhep ya da mezheplerle aynı görüş paylaşılmıştır.

'Bütûn kusurlardan berâet şartıyla satım akdi', sahabî kavli çerçevesindeki bir sahabe uygulamasını, dört fıkıh mezhebinin kendi usûl ve yöntemlerine göre değerlendirmesi neticesinde dört ayrı görüşe ulaşılması, mezheplerin bir konudaki metodolojik ayrılıkları hakkında fikir vermesi bakımından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Abdullah b. Ömer'in berâet şartıyla bir

köle satması, müşterinin de şartı kabul ederek köleyi satın alması, sonra kölenin kusurlu çıktığı iddiasıyla Hz. Osman'a davalashmaları, Hz. Osman'ın İbn Ömer'in sattığında kusurunu bilmediğine dair yemin etmesini istemesi, İbn Ömer'in de yeminden kaçınması üzerine Hz. Osman'ın kölenin geri iadesine hükmetmesi olayını değerlendiren fıkıh mezhepleri, kullandıkları deliller ve başvurdukları yöntemler ışığında birbirlerinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır.

Bu makalemizde, mezheplerin muayyen bir olaya hangi perspektiften bakarak ve nasıl bir usûl ve yöntem takip ederek birbirlerinden farklı hükümlere ulaştıklarını tespit etmeye çalışacağız. Böylece, mezheplerin kendi usûllerini bir meseleye uyarlamalarından ulaştıkları sonucu tespit ederek, farklı görüşlere ulaşmalarının arka planını kavramaya gayret sarf edeceğiz. Amacımız, mezheplerin metodolojik ayrılıklarını anlamaya matuf olduğu için, mezheplerin görüşleri arasında bir tercihte bulunma gayreti içinde olmayacağız. Çalışmamızda, mezheplerin ilk ve muteber kaynaklarını esas alacağız. Önce berâet şartıyla satım akdi hakkında mezheplerin görüşlerini tespit edeceğiz, sonra ulaşılan bu görüşlerin usûl ve yöntemini tahlil edeceğiz.

I. KAVRAM

Berâet, *be-ri-e* fiilinin mastarı olup sözlükte kesmek, atmak, uzaklaşmak, iyileşmek, sağlam olmak, arınmak, töhmetten kurtulmak, temizlenmek, kurtulmak, aklanmak, uyarmak vb. anlamlara gelmektedir (Râzî 1999: 31; Feyûmî 1316: I, 23-24; İbn Manzûr 1994: I, 31-34; Fîrûzâbâdî 2005: 34; Mustafa vd. 1992: I, 46).

İslâm borçlar hukukunda *bey'u'l-berâe*, *bey' bi'l-berâe*, *el-bey' bi-şarti'l-berâe* gibi kalıplarla kullanılan '*berâet satımı*' terim olarak; satıcının müşteriye sattığı maldaki hiçbir kusurdan sorumlu olmama ve bütün kusurlardan muaf olma şartıyla yaptığı satım akdi demektir. *Berâet* şartıyla satım akdi; satıcının müşteriye "*Bu malı sana, bütün kusurlardan muaf olmak üzere satım*", "*Bu malı sana, herhangi bir kusurla bana iade etmemen üzere sattım*", "*Sana berâet şartıyla satıyorum*" vb. ifadelerle icapta bulunması ve müşterinin de bu şartlarla alış-verişi kabul etmesiyle gerçekleşir (Sahnûn 1994: III, 367; İbn Abdülber 1993: XIX, 46; Zerkeşî 1993: III, 597; İbn Hacer 1983: IV, 360-361; İbn Nüceym 2002: III, 413). İcap ve kabul lafızlarının bir hususiyeti bulunmamakta, mebî'in bütün kusurlardan uzak olduğu ve satıcıya herhangi bir kusurla rüçûn kabul edilemeyeceği şartıyla oluşan her lafızla *berâet* satımı gerçekleşir (İbn Âbidin 2003: V, 219). *Berâet* satımı, satıcının

bilmediği eski bir kusurdan dolayı kendisine hiçbir şekilde rüçû etmemesi (Kâdî İyâz 2012: IV, 1859), alıcının malda gördüğü bütün kusurlar hakkında genel anlamda kendisini bağlayıcı kılması (İbn Rüşd el-Hafîd 2004: III, 200) ve satıcının satılan maldaki ayıptan sorumlu tutulmaması (Bardakoğlu 1992: V, 471) şeklinde de tanımlanmıştır.

Berâet lafzı, ‘kusurlardan sağlam olma’ demek olduğuna ve *beyu’l-berâe* kavramı ‘satıcının, alıcıya satın aldığı anda gördüğü bütün kusurların kendisi için bağlayıcı olması şartını koştuğu akit (Maser 2007: 34)’ şeklinde tanımlandığına göre, kavramın sözlük anlamıyla terim anlamı arasında anlam birliğinin bulunduğu görülmektedir. *Berâet* kavramının, aynı kökten türedikleri ve fıkıh ilminin farklı konularında özel anlamlar kazanmış olan *ibrâ*, *istibrâ*, *mübâree* ve *berâet-i zimme* gibi kavramlarla sıkı anlam ilişkileri mevcuttur (Bardakoğlu 1992: V, 471; Apaydın 2000: XXI, 263). *Berâetin* sözlük ve terim anlamını bu şekilde izah ettikten sonra, *berâet* satımı hakkında mezheplerin görüşlerini tespit etmeye geçebiliriz.

II. BERÂET ŞARTIYLA SATIM AKDİ HAKKINDA MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

Berâet şartıyla satım akdi hakkında mezheplerin görüşlerine geçmeden önce, bu mezheplerin görüşlerinin anlaşılmasına yardımcı olması ve konuya hazırlık olması açısından mezhep imamlarından önceki ilim adamlarının görüşlerine kısaca temas edeceğiz. Konu hakkında tâbiîn ve sonraki dönem müfessir, muhaddis ve fakihlerin görüşleri bulunmaktadır. İbn Ebû Leylâ (83/702), satıcı müşteriye bütün kusurları isimleriyle belirtmediği sürece, onun mebi’deki kusurlardan muaf olamayacağını söylemiştir. Kâdî Şüreyh (80/699), Hasan-ı Basrî (110/728), Tâvûs b. Keysân (106/725) ve Atâ b. Ebî Rebâh (114/732) da bu görüşe sahip olmuşlardır. Süfyân es-Sevrî (161/778), ticaret mallarının berâet ile kusurları belirtilerek satılması durumunda, kusurlar alıcıya gösterilmese dahi artık onlarda muafiyetin olacağı görüşünde olmuştur (İbn Abdülber 1993: XIX, 47; İbn Küdâme 1995: V, 572). İbrahim en-Nehâî (96/714), el-Hakem b. Uteybe (115/733) ve Hammâd b. Ebî Süleyman (120/738), sadece belirtilenlerde muafiyetin olacağı görüşünü benimsemişlerdir (İbn Küdâme 1995: V, 572). Leys b. Sa’d (175/791), satıcının bilip de gizlediğine dair katî delil olmadığı sürece bütün kusurlardan berâet şartıyla yapılan satışta, satıcının muaf olduğunu dile getirmiştir (İbn Abdülber 1993: XIX, 47). Görüldüğü gibi tâbiîn dönemi ve sonraki dönem âlimleri, berâet şartıyla satım akdi hakkında farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bu, mezhep-

lerin zengin ve kendi içlerinde de farklı görüşleri barındırması hakkında fikir vermektedir.

1. Hanefîlerin Görüşü

Hanefî mezhebinde berâet şartıyla satım akdi hakkındaki ilk bilgiler, İmam Muhammed (189/805)'in eserlerinde yer almaktadır. *el-Asl* adlı eserinde konuyu şu şekilde anlatmaktadır:

Eğer bir kişi, bir köle, cariye, ev, elbise veya herhangi bir eşya satar, alış-veriş akdi esnasında bütün kusurlardan berâette bulunursa, bu câiz bir berâet olur, kusurlardan bir şey belirtmemiş olması akde hâlel getirmez. ... Aynı şekilde eğer “*Bu, bütün kusurlardan beridir*” derse, buna bütün kusurlar girer. Benzer şekilde bütün hastalıklar, bütün yaralar, bütün yırtıklar ya da yanıklar ya da diğer kusurlar girer. Bütün bunlar, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür (Şeybânî 2012: II, 488).

Bu görüşün aynı zamanda Ebû Hanîfe (150/767)'nin ve Ebû Yûsuf (182/798)'un görüşü olduğu eklenmiştir. İmâm Muhammed *el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne* adlı eserinde de, Medîne muhitinin görüşlerini kaydettikten sonra mezheplerinin görüşünü münâzara yöntemiyle kaydetmiştir (Şeybânî 1403: II, 510-511).

Şemsüleimme es-Serahsî (483/1090), *el-Mebsût* adlı eserinin ‘*bâbu'l-uyûb fî'l-büyû*’ başlığı altında, satıcının alış-veriş akdi esnasında müşteriden bütün kusurlardan teberride bulunması durumunda, kusurları belirtmese dahi kendilerine göre bunun câiz olduğunu belirtmiştir (Serahsî 1993: XIII, 91).

Burhâneddin el-Mergînânî (593/1191) Hanefîlerin görüşünü; “*Kim bir köle satar ve bütün kusurlardan uzak olduğunu (berâet) şart koşarsa, kusurları tek tek saymasa dahi müşterinin bir kusurla onu iade hakkı yoktur*” ifadesiyle vermiştir (Mergînânî 2014: V, 87-88). Mergînânî, Kudûrî (428/1037)'ye ait aktardığı yukarıdaki ibareyle, gerek satıcının gerekse müşterinin bildiği veya bilmediği bütün kusurları kastetmiştir (İbnü'l-Hümâm 2012: VI, 397; Bâbertî 2012: VI, 397).

Hanefî mezhebinde konu hakkında görüş ayrılığı bulunmadığı için, mezhebin görüşünü kısaca şu şekilde kaydedebiliriz: Bütün kusurlardan berâet şartıyla yapılan alış-veriş, kusurlar gerek belirtilsin gerek belirtilmesin, ister açık ister gizli olsun, satıcının bildiği kusurlar olsun ya da olmasın sahihtir

(Kudûrî 1997: 82; Kâsânî 2005: V, 17; Mergînânî 2014: V, 87-88; Mevsilî 1937: II, 21; İbnü'l-Hümâm 2012: VI, 397; İbn Âbidin 2003: V, 218-222).

2. Mâlikîlerin Görüşü

Mâlikî mezhebinde berâet şartıyla yapılan satım hakkında, İmam Mâlik (179/795) 'in ifadelerinin farklılık arz etmesinden dolayı mezhep literatüründe birkaç görüş dile getirilmiştir. İmam Mâlik'in, yaygın olan görüşe göre üç (Kâdî Abdulvahhâb t.y.: II, 1066), bazı görüşlere göre dört (Sıkkilî 2013: XIV, 215), beş (İbn Rüşd el-Hafîd 2004: III, 200) ve nihayet bazı mezhep âlimlerine göre on (Kâdî İyâz 2012: IV, 1859; İbn Arefe 2014: V, 432) görüşü bulunmaktadır. Mâlikî fıkhnın mutemed kaynaklarını kronolojik olarak inceleyerek mezhebin görüşünü tespit etmeye çalışacağız.

İmam Mâlik *el-Muvatta'*ın *kitâbu'l-büyû'* bölümü, *el-uhde* babında; '*bütün kusurlardan teberride bulunarak satış yapmanın*' câiz olduğunu, '*satıcının bilip de gizlediği kusurlar dışında*' ve '*köleler haricinde*' sorumluluğun bulunmadığını belirtmiştir (Mâlik 2004: *el-Ayb fi'r-rekîk*, 2269). Fıkhn mezheplerinin berâet şartıyla satış konusunda istinat ettikleri Abdullah b. Ömer'in satışı hakkındaki Hz. Osman (r.a.)'ın hükmünü verdikten sonra, bu rivayet üzerine birkaç hüküm bina etmiştir. Bunlardan biri olan berâet şartıyla satım akdi hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

Bizde, berâet ile miras ehlinden ya da diğerlerinden bir köle veya cariye veya hayvan satan bir kimse hakkında ittifak edilen duruma göre; bildiği ve gizlediği kusur dışında, sattığı şeyde bütün kusurlardan muaf olur. Eğer kusuru bilip de onu gizlemişse, teberride bulunması ona bir fayda sağlamaz. Sattığı şey kendisine iade edilir (Mâlik 2004: *el-Ayb fi'r-Rekîk*, 2275).

Görüldüğü gibi İmam Mâlik, ilk aktarımda '*bilip de gizlediği kusurlar*' ile '*köleler*'de sorumluluğun bulunmadığını belirtmiş, ikinci aktarımdaysa '*hayvanlar*'ı da berâet şartıyla satışa eklemiştir. İbn Abdülber (463/1071), râvilerin çoğuna göre Mâlik'in ifadesinin '*her kim köle, cariye ya da hayvan satarsa*' şeklinde olduğunu, bir defa sâir hayvanlar hakkında fetva verdiğini, sonra bu görüşünden vazgeçip berâetin hayvanlar için geçerli olamayacağı, sadece köleler için geçerli olacağı görüşünü benimsediğini kaydetmiştir (İbn Abdülber 1993: XIX, 45). Mâlik'in talebesi Eşheb b. Abdülaziz (204/820)'in konu hakkında kendisine müracaat ettiği, bu meselenin kendisinde hayvan-

ların çıkarılmasını emrettiği rivayet edilmiştir. Konu hakkında fazla sayıda görüşün Mâlik'e isnat edilmesinde bu rivayetlerin payının bulunduğu anlaşıl-maktadır. İbn Abdülber, berâet satışında İmam Mâlik'in görüşlerinin farklılık arz ettiğini dile getiren bir aktarımla görüşünü '*bana göre (indî)*' kaydıyla şu şekilde belirtmiştir: "*Bana göre en sahih olan görüş –Allah a'lem-, 'satıcı müşteriye göstermedikçe, onu müttali kılmadıkça, müşteri de düşünmedikçe ve bakmadıkça kusurlardan muaf olmaz' diyenin görüşüdür. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), 'haber, muayene gibi değildir' buyurmuşlardır*" (İbn Abdülber 1993: XIX, 46, 49). İmam Mâlik'in görüşünün, berâetin köleler dışında geçerli olmadığı noktasında temerküz ettiği görülmektedir. İmam Mâlik'in ve dolayısıyla mezhebin görüşünden farklı olan bu yaklaşımın, köleler haricindeki berâet ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

Mezhebin *el-Muvatta*'dan sonraki en önemli kaynağı olan *el-Müdevvenetu'l-kübrâ*'da Sahnûn (240/854), İbnu'l-Kâsım (191/806)'dan berâet şartıyla satış hakkında Mâlik'in birkaç görüşünün bulunduğunu nakletmiş ve konuyu İbnu'l-Kâsım'ın görüşünü vererek şu şekilde sonuca bağlamıştır:

Ben kölelerde berâet satışını, Mâlik'in birinci görüşünü ve Hz. Osman'ın Abdullah b. Ömer hakkındaki hükmünü benimsiyorum. Bu câizdir ve benim görüşümdür. Müflisin ve miras mallarının satışı, teberride bulunmasalar dahi berâet satışıdır. Devlet başkanının bütün satışları, ganimetler ve diğerleri bu şekildedir (Sahnûn 1994: III, 367).

Mâlik'in ilk görüşünden maksat, konunun başında verilen ve '*berâet sadece köleler için satıcının bilmediği kusurlarda geçerlidir*' şeklindeki görüştür (Sahnûn 1994: III, 366). İbnu'l-Kâsım'ın *el-Müdevvene*'deki görüşü, diğer eserlerdeki görüşüne ve diğer Mâlikî fakihlerin bu eserdeki görüşlerine tercih edildiği (Hafnâvî 2007: 89) için, bu görüşün mezhep için önemli olduğunu belirtmek gerekir.

İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî (386/996)'nin, kendi dönemine kadar ortaya konmuş Mâlikî literatürünün bir hulasası niteliğinde olan ve IV. (X.) yüzyıl mezhep fıkhının zirvesi kabul edilen (Kaya 2003: XXVII, 530) *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene min ğayrihâ ve'l-Ümmehât* adlı eserinde, İbnu'l-Kâsım'ın şart koşmasa dahi devletin ganimet ve iflas mallarını satışı hakkındaki görüşüyle müşterinin bilmesi şartıyla mirasın satışı hakkındaki

görüşünün, berâet satışı ve özellikle bütünüyle köleler hakkında olduğunu vurgulamıştır (Kayrevânî 1999: VI, 238-239). *el-Müdevvene*'nin şârihlerinden Kâdî İyâz (544/1149), berâet satışı hakkında ashâbın İmam Mâlik'e on görüş isnat ettiklerini, bunların altısının *el-Müdevvene*'de geçtiğini söylemiş, sonra on görüşün tümünü maddeler halinde izah etmiş (Kâdî İyâz 2012: IV, 1859-1868) ve İbnu'l-Kâsım'ın görüşü hakkında İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin tespitini de aynen aktarmıştır (Kâdî İyâz 2012: IV, 1859). *el-Müdevvene*'nin bir diğer şârihi Ebû'l-Hasan er-Recrâcî (633/1236) de aynı taksimatı benzer şekilde yapmıştır (Recrâcî 2007: VII, 195-200).

Kâdî Abdulvahhâb (422/1031), berâet şartıyla satım hakkında İmam Mâlik'ten üç rivayetin bulunduğunu, muteber ve dikkatleri celp etmiş olanın; berâet şartıyla satışın câiz, satıcının bilmediği bütün kusurlardan muaf olduğu, bildiği, gizlediği ve berâet şartını koştüğundan muaf olmadığı, bunun sadece kölelerde olduğu, hayvanlar ve mallarda olmadığı şeklindeki rivayet olduğunu dile getirmiştir (Kâdî Abdulvahhâb t.y.: II, 1066). Kâdî Abdulvahhâb, *et-Talkîn*'de de “*Berâet şartıyla alış-veriş kölelerde câizdir, onun dışında değildir, kölelerde de bilmediği kusurlardan muaftır, bildiklerinden değildir*” ifadeleriyle berâet şartıyla satışın sadece kölelerde câiz olduğunu vurgulamıştır (Kâdî Abdulvahhâb 2004: II, 156).

İbn Abdülber, *Ümmehât*taki bütün meseleleri kapsayan, muhtasar, müftâ bih görüşleri ihtiva amacıyla telif ettiği (Kaya 2003: XXVII, 530) *el-Kâfi fî fıkhi Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî* adlı eserinde, berâetin sadece kölelerde gerçekleşeceğini belirtmiştir (İbn Abdülber 1978: 712-713).

İbn Rüşd el-Ced (520/1126)'in, el-Utbî (255/869)'nin *el-Utbiyye* diye şöhret bulan *el-Müstahrece mine'l-Esmi'a* adlı eserinin şerhi mahiyetindeki (Dönmez 1992: VI, 29) *el-Beyân ve't-tahsîl* adlı eserinde, berâet satışı hakkındaki birbirlerinden farklı ve fazla sayıdaki görüşlerden doğan kapalılığı gidermeye çalışmıştır. “*Mesele: Hayvanlarda berâet satışı*” başlığı altında konu hakkındaki farklı görüşleri telif etmiştir. İmam Mâlik'in, gerek miras malı olsun gerekse diğer mallar olsun teberride bulunulsa dahi, hayvanlarda berâetin bir faydasının olmadığı, eğer bir kusur bulunursa iade edileceği, kendilerine göre berâetin sadece kölelerde olduğu, kölelerdeki berâetin de zayıf olduğu *kavlini*, İbnu'l-Kâsım'ın da berâetin Hz. Osman'ın hükmü vb. durumlarda câiz olduğu görüşünü aktarmıştır. İbn Rüşd görüşleri aktardıktan sonra bu görüşleri değerlendirmeye geçmiştir. İmam Mâlik'in hayvanlarda berâetin etkili olamayacağı görüşüne sonradan ulaştığını, *el-Muvatta*'da berâetin kölelerde ve hayvanlarda câiz olduğu görüşüne sahip olduğunu, elbiselerde

ve eşyalarda ise câiz olmadığı hususunda *kavillerinin* değişiklik göstermediğini belirtmiştir. Selef âlimlerinden bir grubun buna cevâz verdiğini, bunun Mâlik'in ashâbından İbn Vehb (197/813)'in görüşü ve İbn Habîb (238/853)'in tercihi olduğunu söylemiştir. İbn Rüşd, İbnu'l-Kâsım'ın *el-Müdevvene*'de aktarılan görüşlerine kısaca yer verdikten sonra onun eserde ilk sırada yer aldığı için Mâlik'in ilk görüşü olarak ifade ettiği '*berâet şartı koştuıkları takdirde insanların kölelerdeki alış-verişlerini bütün yönleriyle, miras olduğu belirtilmediği takdirde berâet şartı koşulmasa dahi miras mallarının satışını ve devletin satışını câiz gördüğü*' şeklindeki görüşünü belirtmiştir. İbn Rüşd konuyu şu şekilde sonuçlandırarak görüşünü beyan etmiştir:

Bu onun *el-Müdevvene*'deki *kavlinin* açık ifadesi (*nas*) ve "*Hz. Osman'ın hükmü gibi konularda berâeti câiz görüyorum*" sözünün anlamıdır. O özellikle kölelerde bütün yönleriyle berâeti câiz gördüğünü kastetmiştir (İbn Rüşd el-Ced 1988: VII, 317-318).

Böylece İbn Rüşd de *el-Müdevvene* şârihleri gibi berâet satışı hakkında İmam Mâlik'in birçok görüşü arasından İbnu'l-Kâsım'ın tercihini benimsemiş ve mezhebin görüşünün sadece köleler hakkında satıcının bilmediği kusurlardan muaf olacağı şeklinde olduğunu belirtmiştir.

Mâlikî mezhebinde berâet satışı hakkında mezhep imamından farzla sayıda *kavlin* nakledilmesinden doğan mezhep görüşünün müphemliğine karşın, mezhebin mutemed kaynaklarında ağırlıklı olarak berâetin sadece köleler hakkında geçerli olduğu, diğer farklı rivayetlerin buna göre tevil edildiği görüşünün benimsendiği görülmektedir. Örneğin mezhep görüşlerinin aktarılmasında en önemli rivayet zincirinin temsilcisi kabul edilen (Çavuşoğlu 2008: XXXV, 120) İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, *er-Risâle* adlı muhtasar eserinde "*Berâet kölelerde satıcının bilmediği kusurlarda câizdir*" ifadeleriyle veciz bir şekilde belirtmiştir (Kayrevânî t.y.: 76). *er-Risâle* şârihleri, buradaki lafzın zahirinden köleler dışında berâetin câiz olmadığı, Mâlikî mezhebinde amelin buna göre, fetvânın bunun üzerine, Mâlik'in ashâbının çoğunluğunun bu görüşte olduğu (İbn Nâcî et-Tenûhî 2007: II, 136), Mâlik'e isnat edilen on *kavild*en meşhur olanının bu olduğu belirtilmiştir (Zerûk 2006: II, 741; Âbî 1335: 504).

Mâlikî mezhebinde berâetin kölelerde câiz olabilmesi, satıcının herhangi bir kusurunun olduğunu bilmemesi şartına bağlı olduğu halde, tespit edemediğimiz kadarıyla Halîl b. İshâk (776/1374)'in *el-Muhtasar*'ından sonra bu şarta, kölenin '*bir süre satıcının yanında kalmış olması*' eklenmiştir (Cündî

2005: 155). *el-Muhtasar* şârihleri, kölenin bir süre satıcının yanında kalmış olmasını, kölede bir kusurun olduğunu bilmemesi şartının izahı ve detayı olarak değil, buna ilave ikinci bir şart olarak görmüşlerdir (Mevâk 1994: VI, 352; Zurkânî 2002: V, 243; Hireşî t.y.: V, 135; Derdîr t.y.: III, 119; Desûkî t.y.: III, 119). Mukayeseli fıkıh eserlerinde de Mâlikîlerin görüşü, kölenin bir süre satıcısının yanında kalmasının şart olduğu şeklinde kaydedilmiştir (Cezîrî 2003: II, 178-179; Zuhaylî 2012: V, 3577).

Yaptığımız bu izahlara göre Mâlikî mezhebine göre berâet şartıyla satım bey'i sadece, satıcının herhangi bir kusurunu bilmediği ve yanında bir süre kalmış olan köle hakkında sahihtir, bunun dışında sahih değildir.

3. Şâfîlerin Görüşü

İmam Şâfî 'el-Üm'de 'bey'u'l-berâe' başlığı altında, hayvanlarda satıcının bilip de gizlediği kusurlardan muaf olamayacağını (*berâet*), bunun dışındaki bütün kusurlardan muaf olacağını ve bu konuda Hz. Osman (r.a.)'ın verdiği hükme uyduğunu belirtmiştir (Şâfî 2001: VII, 480).

İmam Şâfî, 'Kitâbu İhtilâf'l-İrakiyyeyn' adlı eserin 'bâbu'l-ihtilâf fi'l-ayb' başlığı altında, Ebû Hanîfe'nin bütün kusurlardan uzak olduğu belirtilerek bir şeyin satılmasının câiz olduğu ve müşterinin herhangi bir kusurdan dolayı iade edemeyeceği görüşünde olduğunu, İbn Ebî Leylâ (148/765)'nin ise bütün kusurların isimleriyle belirtilmediği sürece kusurlardan muaf olamayacağı görüşünde olduğunu belirtmiştir. Şâfî konunun devamında, eğer bir kişi bir köleyi ya da hayvanlardan bir şeyi kusurlardan uzak olduğu iddiasıyla satarsa, bilmediği bütün kusurlardan muaf olacağı, bildiği halde belirtmediği ve müşteriye göstermediği kusurlardan muaf olamayacağı şeklindeki Hz. Osman (r.a.)'ın kararını benimsediğini ifade etmiştir (Şâfî 2001: VIII, 225).

Müzenî (264/878) , Şâfî'nin ibaresini daha özlü ifadelerle şu şekilde ihtisar etmiştir:

Bir kişi, hayvanlardan bir şeyi *berâetle* satarsa; taklit sonucu olarak ulaştığım görüş, satıcının bilmediği bütün kusurlardan muaf olduğu, bildiği, alıcıya söylemediği ve göstermediği kusurdan da muaf olmadığı şeklindeki Hz. Osman (r.a.)'ın hükmüdür (Müzenî 2004: 124).

Mâverdî (450/1058), Müzenî'nin bu ibaresini sistematik bir şekilde izah etmiş, kusurlardan uzak olma şartıyla yapılan satışın üç tür olduğunu, her bir türün ne olduğunu ve hükmünü izah etmiştir:

Birinci tür: Satıcının belirttiği ve müşterinin de vakıf olduğu kusurlardan berâet etmesi: Bu, câiz olan bir alış-verişte gerçekleşen sahih bir berâettir. Müşteri, satın aldığı malda başka kusurları görürse iade hakkı vardır, belirtilen kusurları görürse iade hakkı yoktur.

İkinci tür: Satıcının belirttiği fakat müşterinin vakıf olmadığı kusurlardan berâet etmesi: Bu tür de ikiye ayrılır. Kusurlar kölede ya alacalılık ve cüzzam gibi kalıcıdır ya da hırsızlık ve firar gibi geçicidir. Kalıcı olmayan kusurlarda satıcının belirtmesiyle berâet sahih olur. Çünkü bunlar görünmez, bunlara vakıf olmak mümkün değildir, sadece belirtilenlerle yetinilir.

Üçüncü tür: Satıcının belirtmediği ve müşterinin vakıf olamadığı bütün kusurlardan berâet etmesi: Bu tür; İmam Şâfiî'nin *İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*'da, hayvanlarda Hz. Osman (r.a.)'ın hükmünü kabul ettiğini, bilmediği bütün kusurlardan muâf olduğunu fakat bildiği kusurlardan muâf olmadığını söylediği mevzudur (Mâverdî 1994: V, 271-272).

Mâverdî, ashâbın İmam Şâfiî'nin *nassının* farklılık arz etmesinden hareketle üç görüşe ulaştığını şu şekilde belirtmiştir:

Birinci görüş, Ebû İshâk el-Mervezî (340/951) ve Ebû Ali b. Hayrân (320/932)'a ait olup bunlara göre konu, tek bir *kavil* üzerinedir. Bu da; hayvanlarda bilmediği bütün kusurlardan berâet etmesi, bildiklerinden de etmemesi ve hayvan dışındakilerde de gerek bilsin gerekse bilmesin hiçbir şekilde berâet etmemesidir.

İkinci görüş, Ebû Ali b. Ebî Hureyre (345/956)'ye aittir. Buna göre, hayvanlarda bilmediklerinden berâet eder, bildiklerinden etmez, hayvan dışındakilerdeyse bildiklerinden berâet etmez, bilmedikleri hakkında da iki *kavil* vardır.

Üçüncü görüş, İbn Süreyc (306/918), Ebû Said el-İstahrî (328/940) ve Ebû Hafs b. el-Vekîl (300/912)'e ait olup bunlara göre konu hakkında üç *kavil* vardır: Birinci *kavle* göre, gerek hayvanlarda olsun gerek hayvanlar dışındakilerde olsun, bilsin ya da bilmesin bütün kusurlardan berâet eder. Bu, Ebû Hanîfe'nin *kavlidir*. İkinci *kavle* göre, ister hayvanlarda ister hayvanlar dışındakilerde olsun, bilsin ya da bilmesin, hiçbir kusurdan hiçbir şekilde berâet etmez. Üçüncü *kavle* göre, hayvanlarda bilmediklerinden berâet eder, bildiklerinden etmez, hayvan dışındakilerindeyse ne bildiklerinden ne de bilmediklerinden berâet eder (Mâverdî 1994: V, 271-272).

İlk dönem Şâfiî fakihlerin üç *kavle* ulaşmalarının temelinde, İmam Şâfiî'nin konunun başında Hz. Osman (r.a.)'ın hükmüne uyduğunu beyan et-

mesi, sonunda da bu hükmün bulunmaması durumunda kıyâsın daha sahih olacağını ikrar etmesi ifadeleri yer almaktadır. Ashâb, İmam Şâfiî'nin ifadelerinin üç ihtimalli olmasından hareketle konu hakkında üç *kavlin* bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır (Gazzâlî 2001: II, 114).

Mehâmilî (415/1024) konu hakkında iki *kavlin*, Ebû İshâk eş-Şîrâzî (476/1083) *et-Tenbîh*'te üç *kavlin*, *el-Mühezzeb*'de iki *tarîkin* ve üç *kavlin* olduğunu kaydetmiştir (Mehâmilî 2004: 86; Şîrâzî 1997: 276; Şîrâzî 2003: II, 96-97). Cüveynî (478/1085) iki *tarîkin* ve üç *kavlin*, Gazzâlî (505/1111) ise üç *kavlin* olduğunu belirtmiştir (Cüveynî 2007: V, 271-272; Gazzâlî 2001: II, 114). Rûyânî (502/1108) de iki *tarîk* ve üç *kavlin* bulunduğunu söylemiş ancak başka görüşlere yer verdikten sonra *tarîklerin* üçe ulaştığını dile getirmiştir (Rûyânî 2002: VI, 271-273). Bu fakîhler, *tarîkler* ve *kaviller* arasında herhangi bir tercihte bulunmamışlardır. Bağavî (516/1122) konu hakkında üç *kavlin* olduğunu, İmrânî (558/1163) iki *vechin* olduğunu, birinci *vechin* üç *kavilden* ikinci *vechin* bir *kavilden* oluştuğunu belirtmiştir. Her ikisi de, yukarıda aktardığımız üçüncü görüşün üçüncü *kavlini* tercih etmiştir. Bağavî bu *kavli esah* olarak, İmrânî ise *sahîh* olarak nitelemiştir (Bağavî 1997: III, 474; İmrânî 2004: V, 303-305).

İmam Şâfiî'nin *el-Üm* adlı eserinin '*bey'u'l-berâe*' ve '*Kitâbu İhtilâf'l-Irakîyyeyn*'in '*bâbu'l-ihtilâf fi'l-ayb*' başlıkları altında dile getirdiği, Müzenî'nin '*bâbu bey'i'l-berâe*'de ihtisâr ettiği, Şâfiî fıkıh âlimlerinin eserlerinde bir *kavil* olarak dile getirdikleri gibi mezhebin görüşü; canlılarda satıcının bilip de gizlediği, müşteriye söylemediği ve ona göstermediği kusurlardan muaf olmayacağı (*berâet*), bilmediği kusurlardan muaf olacağı ve canlılar dışındaki diğer varlıklardan gerek bilsin gerek bilmesin hiçbir kusurdan muaf olmayacağı şeklindedir (Nevevî 2005: 221; Nevevî 2006: II, 83; Şîrbînî 1994: II, 430-432; İbn Hacer 1983: IV, 360-361; Remlî 1984: IV, 36-38).

4. Hanbelîlerin Görüşü

Hanbelî mezhebinde kusurlardan berâet şartıyla satış hakkında iki rivayet bulunmaktadır:

Birinci rivâyet: Satıcı, müşteri bilmediği sürece kusurlardan muaf olmaz.

İkinci rivayet: Satıcı bilmediği bütün kusurlardan muaftır, bildiklerinden değildir (İbnü'l-Ferrâ 1985: I, 344; İbn Küdâme 1994: II, 54/İbn Küdâme 1995: V, 572/İbn Küdâme 2000: 158; İbn Küdâme el-Cemâilî t.y.: IV, 59; Harrânî 1984: I, 326).

Hanbelî fıkıh âlimleri tarafından birinci rivâyet tercih edilmiş, ashâbın çoğunluğu bu görüşte olmuş (İbnü'l-Ferrâ 1985: I, 344; Zerkeşî 1993: III, 597; Merdâvî 1995: XI, 255; Zuhaylî 2012: V, 3577-3578) ve bu, mezhebin görüşü olarak kabul edilmiştir (Hırakî 1378: 87; Ebû Ali el-Hâşimî t.y.: 202; Tenûhî 2003: II, 423; Zerkeşî 1993: III, 597; Merdâvî 1995: XI, 255; Haccâvî t.y.: 104; İbn Belbân 1996: 165). Buna göre Hanbelî mezhebinin görüşü; satıcı müşteriye kusurun ne olduğunu söyleyip göstermedikçe mebi'deki kusurlardan berâet etmiş olmaz.

Fıkıh mezheplerinin bütün kusurlardan berâet şartıyla yapılan satım akdi hakkındaki görüşleri, birbirlerinden farklılık arz etmiştir. Hanefîler bu bey'in bütün yönleriyle câiz olduğunu söyleyerek en geniş görüşe sahip mezhep olmuşken, Hanbelîler de câiz olmadığını söyleyerek en sınırlayıcı görüşe sahip olmuşlardır. Mâlikîler cevâz hükmünü kölelerle, Şâfîlerse kölelere hayvanları ekleyerek canlılarla sınırlandırmışlardır. Mezheplerin görüşlerini bu şekilde tespit ettikten sonra, dört mezhebin dört ayrı görüşe ulaşmasının usûlî kaynaklarını incelemeye geçebiliriz.

III. BERÂET ŞARTIYLA SATIM AKDİNDE MEZHEPLERİN AYRILIKLARININ USÛLÎ KAYNAKLARI

Hanefî hukukçular, bütün kusurlardan berâet şartıyla yapılan alış-veriş akdinin câiz olduğuna ve satıcının kusurlardan sorumlu olmayacağına dair bir takım delillere istinat etmişlerdir. Hanefî fakîhlerin konu hakkındaki en önemli referanslarının, Abdullah b. Ömer'in uygulaması olduğunu belirtmeliyiz. Berâet şartıyla yapılan satım akdinde satıcının kusurlardan sorumlu olmayacağına İbn Ömer'in uygulamasının delil teşkil etmesi, ilk olarak İmam Muhammed'in eserlerinde yer almıştır. Şeybânî *el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne* adlı eserinde, mezheplerinin dayanaklarını ve muhalif görüş sahiplerinin bunlara verdiği cevapları, münazara üslubu içinde şu şekilde kaydetmiştir:

Şeybânî: İbn Ömer'den bize nakledildiğine göre o, berâet ile satış yapmıştır. Eğer İbn Ömer bunu câiz görseydi, berâet ile satışta bulunmazdı.

Medine Ehli: İbn Ömer berâet ile satış yaptı, çünkü o herhangi bir kusur bilmiyordu.

Şeybânî: Peki; Hz. Osman, yemin etmesini istediği zaman neden yemin etmekten kaçındı? Eğer görüneni bil(me)seydi yemin ederdi.

48 • İSLÂM BORÇLAR HUKUKUNDA BERÂET KAVRAMI VE MEZHEPLERİN BERÂET KAVRAMI ÜZERİNDEKİ METODOLOJİK AYRILIKLARI

Medine Ehli: İbn Ömer'i ne kötü bir şeyle niteliyorsunuz, onun kusuru bildiğini ve gizlediğini iddia ediyorsunuz!

Şeybânî: İbn Ömer, müşterinin kendisini kusurlardan ibrâda bulunmasını bütün bunlar üzerine geldiğini ve müşteri kendisini bütün kusurlardan ibrâda bulununca görünenlerde bunun geniş olduğunu gördü.

Medine Ehli: Hz. Osman, bizim dediğimiz görüştedir.

Şeybânî: Evet! Hz. Osman sizin dediğiniz görüştedir, Abdullah b. Ömer de bizim dediğimiz görüştedir. İbn Ömer'in *kavlini* alan, hata etmemiş olur. O, Müslümanların imamlarından bir imamdır. Bununla beraber, bu konuda bize Zeyd b. Sâbit'ten ulaşan rivayet bulunmaktadır (Şeybânî 1403: II, 511-512).

İmam Muhammed, bütün kusurlardan berâet şartıyla yapılan alış-veriş akdinin sıhhati için getirdiği delilleri, Medine ehlinin delilleri eşliğinde sunmuştur. Şeybânî, râvisi olduğu hocası İmam Mâlik'in hadis eseri *el-Muvatta'*'da da Medine Ehli'nin görüşlerini aktarmıştır (Mâlik t.y.: *el-Berâe*, 774, 273).

Hanefîlerin konu hakkında istinat ettikleri sahabe uygulaması, temel hadis eserlerinden *el-Muvatta'*'da rivayet edilmiştir. Rivayet şu şekildedir:

Abdullah b. Ömer, sekiz yüz dirheme berâet şartıyla bir kölesini satar. Köleyi satın alan kişi İbn Ömer'e "*Kölede bana söylemediğin hastalık vardır*" der. Osman b. Affân'a davalışırlar. Adam "*Bana hastalığı olan bir köle sattı*" der. İbn Ömer "*Berâet ile sattım*" diye cevap verir. Hz. Osman, İbn Ömer'in bildiği herhangi bir hastalığı olmadığı halde sattığına dair Allah adına yemin etmesine hükmeder. İbn Ömer yemin etmekten kaçınır. Hz. Osman köleyi ona iade eder. Köle yanında iyileşir, sonra bin beş yüz dinara satar (Mâlik 2004: *el-Ayb fi'r-rekâk*, 2271).

Bu rivayet, farklı varyantlarla Beyhakî (458/1066)'nin *es-Sunenu'l-sağîr*, *Ma'rifetu's-sunen ve'l-âsâr* ve *es-Sunenu'l-kübrâ* adlı eserlerinde yer almaktadır (Beyhakî 1989. II, 264; Beyhakî, 1991. VIII, 132; Beyhakî 2003. V, 536).

el-Muvatta''ın aynı zamanda râvilerinden olan Şeybânî, İbn Ömer'in

uygulamasını aktardıktan sonra, Zeyd b. Sâbit'ten kendilerine aktarıldığına göre onun “*Kim bir köleyi berâet şartıyla satarsa, bütün kusurlardan teberride bulunmuş olur*” dediğini, İbn Ömer'in de berâet ile satışta bulunduğunu ve bunu câiz gördüğünü belirtmiştir. Şeybânî bu rivayetlerden sonra görüşünü şu şekilde kaydeder:

Zeyd b. Sâbit ve Abdullah b. Ömer'in kavlini alıyruz. Kim bir köle ya da herhangi bir şey satar, bütün kusurlardan teberride bulunur, müşteri de buna razı olur ve onu kabzederse; bilsin ya da bilmesin bütün kusurlardan muaf olmuş olur. Çünkü müşteri, onu bundan teberri etmiştir (Mâlik t.y.: *Bey'u'l-berâe*, 774, 273).

Beyhakî, Zeyd b. Sâbit ve İbn Ömer'den bütün kusurlardan berâet ile yapılan satışın câiz olduğu rivayetinin, isnat bakımından zayıf olduğunu söylemiş (Beyhakî 1989: II, 264), diğer eserlerinde de zayıf olmasının illetini zikretmiştir (Beyhakî, 1991: VIII, 132; Beyhakî 2003. V, 536).

Serahsî, Hanefîlerin akdin cevazına delil olarak “*Müslümanlar şartlarına bağlıdırlar* (Buhârî 1422: *eş-Şurât*, 2273; Ebû Dâvud 2009: *el-Akdiye*, 3594)” hadis-i şerifini ve İbn Ömer'in uygulamasını delil olarak kullandıklarını belirttikten sonra (Serahsî 1993: XIII, 92), bütün kusurlardan berâette bulunma şartının sahih oluşunun, ‘*meçhul haklardan ibrâda bulunmanın sıhhati*’ üzerinde temellendirilmesi konusuna geçerek, tartışmayı farklı bir düzlemde yürütür. Şâfî'nin bunu câiz görmediğini belirterek konuya giriş yapar. Serahsî, kendilerine göre bunun câiz oluşuna delil olarak; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Ali'yi Cezîme kabilesiyle anlaşma yapmak üzere göndermesini göstermiştir. Köpeğin çanağına varıncaya kadar diyetlerini ödediğini, elinde bir miktar mal kaldığını, onlara “*Sizin bilmediğiniz ve Rasûlullah (s.a.v.)'in da bilmediği bu mal sizindir*” dediğini ve bu olayın Peygamber efendimize intikal etmesi üzerine buna sevindiğini aktarır (Taberî 1387: III, 67; Zehebî 1993: II, 568; İbn Kesîr 1988: IV, 358). Bu rivayeti kaydeden Serahsî, konuyu şu şekilde bağlar: *Bu, meçhul haklarda anlaşmanın câiz oluşunun delilidir* (Serahsî 1993: XIII, 92). İbnü'l-Hümâm (861/1457) da aynı rivayeti aktardıktan sonra, bunun meçhul haklarda anlaşma yapmanın câiz oluşunun delili olduğunu vurgulamıştır (İbnü'l-Hümâm 2012: VI, 397-398).

Hanefî fakîhler, meçhul haklarda anlaşma hakkında başka rivayetlere de istinat etmişlerdir. Bunlardan biri, geçmiş miras hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e müracaat eden, bazı rivayetlerde iki kardeş olduğu aktarılan kişi-

ler hakkında Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in “*Paylaşınız, hakkı araştırınız ve her biriniz arkadaşına hakkını helal etsin*” rivayetidir (Tahavî 1994: II, 230, IV, 154; Beyhakî 1989: VI, 194; Beyhakî 1991: XIV, 360; Bağavî 1983: X, 113; Serahsî 1993: XX, 143; Kâsânî 2005: V, 18; İbnü'l-Hümâm 2012: VI, 398; Gaznevî 1986: 183). İbnü'l-Hümâm, bunda Müslümanların amelî icmâ'larının olduğunu, çünkü bütün asırlarda ölümü yaklaşan kişilerin, tartışmasız bir şekilde muamelede bulunduğu kişilerden helallik istediğini ve bunun fikhî anlamının da izah ettikleri gibi olduğunu açıklamıştır (İbnü'l-Hümâm 2012: VI, 398).

Serahsî, şartın sıhhatinin, meçhul haklardan ibrâda bulunma üzerine temellendirildiğini ifade edip, bunun kendilerine göre câiz olduğunu beyan ettikten sonra, bunun illetini izah etmiştir. Buradaki illetin, teslim ihtiyacı olmayan hakkın iskatı olduğunu, buna göre boşama ve köleyi azat etme gibi mevzularda meçhul haklarda şartın sahih olduğunu belirtmiştir (Serahsî 1993: XIII, 92-93).

Serahsî, cehaletin akdin lüzumuna ve temlikin sıhhatine tesir etmeyeceğini, hakkın sakıt olmasına mani olmayacağını açıkladıktan sonra, “*Meçhullerde icab, beyân şartına bağlı olma anlamındadır, şarta bağlı olma ihtimali bulunmayan bir şeyin meçhullerde icabı sahih değildir*” iddiasını değerlendirmeye geçerek, bu iddianın bir anlamının olmadığını söyler. Çünkü şartın, sebebin kendisine dâhil olduğunu ve onu başka bir tasarrufun hükmüne sokacağını ve bunun da yemin olduğunu belirtir. Cehaletin, sebebin hükmüne dâhil olduğunu, eğer anlaşmazlığa yol açarsa cehaletle beraber hükmün ispatının zorlaşacağını, eğer anlaşmazlığa yol açmazsa zorlaşmayacağını ve dolayısıyla akdin sıhhatine engel olmayacağını söyler. Bu kısa izahtan sonra cümleyi şu şekilde bağlar:

Bu şartın sıhhati sabit olunca, şartla beraber akdin cevazı da sabit olur. Çünkü bu şart, akdin gereğini pekiştiriyor. Akdin gereği de bağlayıcılıktır. Satın alınan gerek kusurlu olsun gerekse sağlam olsun, akit bu şartla bağlayıcı olur. Sonra satıcı bu şartla, teslim etmeye gücü yetmediği bir şeyle sorumlu olmaktan kurtulmuş olur (Serahsî 1993: XIII, 92-93).

Hanefîler, berâet ile satışın câiz olmasına dayanak olarak, bu şekilde yapılan bir satışın münakaşaya yol açmamasını delil olarak kullanmışlardır. Hanefî fakîhler “*Bize göre ibrâ iskatır, hatta kabul olmaksızın akit gerçekleşir.*

Bir kişinin sayılarını ve kim olduklarını bilmese dahi eşlerini boşaması ya da kölelerini azat etmesi bu kabildendir. Iskatta bulunanın cehaleti iskatın kendisini batıl hale getirmez, çünkü münakaşaya yol açmaz” ifadeleriyle bunu dile getirmişlerdir (Kâsânî 2005: V, 17; İbnü'l-Hümâm 2012: VI, 397-398; Bâbertî 2012: VI, 397-398; Aynî 2000: VIII, 137; İbn Âbidin 2003: VII, 220). İbnü'l-Hümâm ayrıca, kişinin kendi şehrinde olmayan kölelere miras bırakması ve velinin evlendirdiği küçüğün ergenlik çağına geldiğinde eşinin başka bir şehirde olması örneklerini vermiştir. Bunun için ibrâ lafzıyla malların temliğinin sahih olmadığını, fakat iskât lafzıyla ibrânın sahih olduğunu vurgulamıştır. “*Sendeki alacağımı iskat ettim*” ifadesini buna örnek olarak getirmiştir. Iskatta bulunanın cehâletinin iskatı batıl hale getirmeyeceğini, çünkü onun cehlâletinin -zımında temlik olsa dahi- anlaşmazlığa yol açmayacağını belirtmiştir (İbnü'l-Hümâm 2012: VI, 397-398). İbnü'l-Hümâm konuyu şu şekilde izaha devam eder:

Akdin gereği, akîl ve ergen bir kişinin haklarından iskatta bulunarak tasarrufta bulunmasıdır. Temlikse böyle değildir. Çünkü temlikte bulunulacak olan şeyin bilinmemesi, teslimde engel teşkil eder. Bu şekilde onda tasarrufta bulunmanın faydası gerçekleşmiş olmaz. Iskat ise; iskatta bulunan sonuçsuz bırakmıştır ve teslim ihtiyacı bulunmamaktadır. Böylece meçhulün temliğini iptal eden şeyin cehâletin olmadığı, aksine teslimde bulunma gücünün bulunmamasının olduğu ortaya çıkmış bulunuyor (İbnü'l-Hümâm 2012: VI, 398).

Alaüddîn el-Kâsânî (587/1191), Şâfiîlere göre bütün kusurlardan ibrâda bulunmanın meçhulden ibrâda bulunma olduğunu ve bunun da sahih olmadığını gösteren delilin şu olduğunu kaydetmiştir: “*İbrâ, temlik anlamı bulunan iskattır. Bunun delili de; ibrâda bulunulan kişinin onu reddedebilmesidir. Bu, onun temlik olduğunun delilidir. Çünkü iskatın böyle bir ihtimali yoktur. Meçhulün temliği, bey' vb.lerinde sahih değildir* (Kâsânî 2005: V, 17).” Kâsânî ayrıca, bütün kusurlardan ifadesinin kusurların tümünü içerdiğini, kusurlardan bir cinsin zikredilmesi durumunda bunda cehâletin asla olmayacağını, ancak bununla beraber ibrâdaki temliğin, iskata tâbi olarak ve onun zımında sabit olduğunu söylemiştir. Çünkü lafzın, temliği değil iskatı bildirdiğini, dolayısıyla ibrâdaki tasarrufa temlik olarak değil iskat olarak itibar edilir demiştir. Cehâletin iskatların sıhhatini engellemediğini söyleyerek konuyu bitirmiştir (Kâsânî 2005: V, 17).

Hanefî fıkıh âlimleri, “*Müslümanlar şartlarına bağlıdırlar* (Buhârî 1422: eş-Şurût, 2273; Ebû Dâvud 2009: *el-Akdiye*, 3594)” hadis-i şerifine de istinat etmişlerdir. Serahsî, Hanefî fakîhlerin kaynak olarak getirdikleri hadis-i şerifi, akdin aslî unsurları itibariyle câiz olmasında görüş birliğinin bulunmasıyla beraber şartın sıhhatinde yaşanan görüş ayrılıklarına delil olarak kullanmıştır. Bütün kusurlardan berâet şartıyla yapılan alış-veriş akdinin câiz olduğunda ittifak ettiklerini, sadece şartın sıhhatinde ihtilaf ettiklerini, alış-verişin câiz oluşunda ittifak etmelerinin ve bu hadis-i şerifin, şartın sıhhatine delil olarak getirildiğini belirtmiştir (Serahsî 1993: XIII, 92). Serahsî’nin bu hadis-i şerifi, aslî bir delil olarak değil, aslî delillere dayanak teşkil eden tâli bir delil olarak yer verdiği görülmektedir.

Hanefîlerin görüşlerini nasıl temellendirdiklerini gördükten sonra, Şâfîlilerin görüşlerinin usûlî dayanaklarını verebiliriz. İmam Şâfî berâet hakkında Hz. Osman’ın hükmüne, taklit sebebiyle ulaştığını vurgulamıştır. Bu konuda, canlıların diğer varlıklardan ayrı mütâlaa edilmesini gerektiren bir illetin bulunduğunu, bunun da canlı varlık olup da sağlıklı ve hastalıklı bir şekilde beslenmeleri ve tabiatları değişken oldukları için nadiren gizli ve açık bir kusurdan uzak olmaları olduğunu kaydetmiştir. Kusurlar satıcıya kapalı olduğunda, onun kusurlardan uzak olduğunu söylemesiyle satıcıyı muaf tutacağını söylemiştir. Satıcıya kapalı olmadığında da; artık kusur isminin onun kıymetini azaltan az, çok, küçük ve büyük şeyler için gerçekleşeceğini, böylece isimlendirmenin vuku bulacağını, müşteriye göstermediği sürece satıcının kusurlardan muaf olamayacağını belirtmiştir. Eğer Hz. Osman’a uymak ve canlıların diğer varlıklardan ayrı telakki edileceği şeklinde yaptığı tasvir olmasaydı, onda bulunup da sahibinin görmediği herhangi bir kusurdan muaf olamayacağı şeklindeki kıyasın daha sahih olacağını, fakat taklidin ve yaptığı tasvirin, belirttiği kıyâstan daha evlâ olduğunu vurgulamıştır (Şâfî 2001: VIII, 225).

Müzenî, İmam Şâfî’nin değerlendirmesini şu şekilde muhtasar hale getirmiştir:

Hayvanlar diğer varlıklardan ayrılırlar. Ayrıca sağlık ve hastalıktan uzak değiller, tabiatları değişken ve nadiren gizli ve açık kusurlardan uzak olurlar. Hayvanların ve diğer varlıkların ayrı oldukları yönündeki izahımız olmasaydı, satıcıya gizli olup da görmediği kusurlardan –isimleriyle belirtse dahi değişik olmalarından dolayı– muaf olmayacağı şeklindeki kıyâs daha sahih (*esah*) olacaktı.

Ya da bütün kusurlardan muaf olurlar, ancak birincisi daha sahihtir (*esah*) (Müzenî 2004: 124).

Mâverdî, Şâfiî'nin ve Müzenî'nin ifadelerini usûl açısından vuzuha kavuşturmuştur: İmam Şâfiî'nin hem *kadîm* hem de *cedîd* mezhebine göre, sahabî kavli kapsamındaki Hz. Osman'ın hükmü, kıyâsa tercih edilmiştir. *el-Kadîme* göre, sahabîlerden birinin kavli yaygınlık kazanır ve aksine bir kavil olmazsa, hüccet olur ve kıyâsa tercih edilir. Özellikle bu sahabî halife ise, evleviyetle onun kavli hüccet olur. *Kavl-i cedîde* göreyse; *kıyâsu't-takrîb* sahabî kavline eklenince *kıyâsu't-tahkîk*ten daha evlâ olur. Bu örnekte de Hz. Osman'ın hükmüne *kıyâsu't-takrîb* eklenmiş, böylece hüccet olmuş ve *kıyâsu's-tahkîke* takdim edilmiştir. *Kıyâsu's-takrîb* de Şâfiî'nin ifade ettiği, hayvanların başkalarından ayırt edilmelerini gerektiren '*sağlıklı ve hastalıklı olarak beslenmeleri ve tabiatlarının değişken olması*' özelliklerinden dolayı nadiren kusurlardan uzak olmaları vasfıdır. Kusurları gizli olduğunda, bu gizli kusurlarından göstererek ya da muttali kılarak kaçınılamaz. Hayvan dışındakiler ise bu şekilde değildir. Çünkü kusurlardan sağlam olabilirler, kusurları görünür oldukları için göstermekle onlardan kaçınılabilir. Bu da, Hz. Osman'ın hükmüyle beraber, illet açısından canlıların diğer varlıklardan ayırt edilmelerini gerektirmektedir (Mâverdî 1994: V, 273).

Şâfiîler, berâetin sadece canlılarda geçerli olacağı görüşünü, Hz. Osman'ın hükmüne uyararak ve canlı olma illetinden hareketle hayvanları kölelere kıyaslayarak temellendirmişlerdir. Eğer Hz. Osman'ın hükmü ve canlılarda gizli kusurların bilinmemesi illeti olmasaydı, kıyâs bakımından berâetin geçerli olamayacağı görüşünün daha kuvvetli olacağını da belirtmişlerdir.

Mâlikîlerin görüşlerinin tahliline gelince; Mâlikî mezhebinde İmam Mâlik'e oldukça fazla sayıda görüş isnat edildiği için, mezhep literatüründe mezhebin yerleşik görüşünün temellendirilmesinden ziyade, berâetin sadece kölelerde câiz oluşu *kavlinin* diğer *kavillere* tercih edilmesi üzerinde durulmuştur. Mezhebin ansiklopedik *fürû'* eserlerinde dahi, konunun tahlili üzerinde ya hiç durulmamış ya da çok kısa durulmuştur. Bu da bizim konuyu kısaca değerlendirmemizi gerektirmektedir.

Kâdî Abdulvahhâb, berâet şartının câiz oluşunu "*Akitleri(n gereğini) yerrine getiriniz (Mâide 5/1)*" ayet-i kerimesine dayandırmıştır. Hz. Osman'ın berâet ile satış yapan İbn Ömer uygulamasını reddetmemesini de, berâet bey'inin sıhhatine delil olarak getirmiştir (Kâdî Abdulvahhâb t.y.: II, 1067).

Mâlikîlere göre, Ebû Hanîfe'nin aksine, kusurları bilinende berâet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "*Satış yaptığında de ki; aldatma yoktur*" hadis-i şerifine

göre geçerli değildir. Kendilerine göre bu durum, söz konusu mevzuda mevcuttur. Ayrıca satın alınanda rıza gösterilemeyecek bir kusurun olduğu ve bildiği halde satıcının ibrâ hakkının olmadığı görüşüne sahip olmuşlardır (Kâdî Abdolvahhâb t.y.: II, 1067).

Mâlikî mezhebinde berâet, belirttiğimiz gibi sadece kölelerde câiz olup köleler özellikle hayvanlardan tefrik edilmiştir. Çünkü kölelerin çoğunlukla konuştuklarını, kusurlarından şikâyet ettiklerini, kusurun belirgin olmasının kaçınılmaz olduğunu ve böylece berâet satışının gerçekleşebileceğini ileri sürmüşlerdir. Bunun yanı sıra kölelerdeki kusurun küçük olması durumunda, buna onların şikâyetleriyle muttali olunabileceğini, eğer köle berâet ile satılırsa, bunun onda herhangi bir kusurunun bilinmediğine hamledildiğini belirtmişlerdir. Mâlikîlere göre eğer bir kusuru olsaydı, efendisine mutlaka bildirirdi (Sıkkîlî 2013: XIV, 215). Mâlikî fakihler ayrıca, rivayetin köleler hakkında varit olduğunu belirtmişlerdir. İbn Ömer'in berâet satışını, Hz. Osman'ın da ona karşı çıkmamasını, sadece onun yemin etmesine hükmetmesini delil olarak getirmişlerdir. Böylece Hz. Osman ile İbn Ömer'in kölelerde berâet şartıyla satışın cevâzında ittifak ettiklerini beyan etmişlerdir (Sıkkîlî 2013: XIV, 215-216).

Mâlikîler, kölelerin kendilerinde bulunan kusuru gizlemeyi ve kapatmayı başardığından, sahibinin bunun bilgisine ulaşamayacağını, dolayısıyla satıcının muhtemel kusuru bilemeyeceğini gösteren emarelerden dolayı, kölede berâet ile satışına cevâz verilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Hayvanların ise bunların tersine oldukları, zira kusurları gizleme güçlerinin bulunmadığı, satıcının da müşterinin de onda eşit olduğu, dolayısıyla berâet satışının sadece belirttiklerinde câiz olacağı kanaatine sahip olmuşlardır (Kâdî Abdolvahhâb t.y.: II, 1067).

Zurkânî (1099/1688), berâetin sadece kölelerde geçerli olmasının tahlilini şu şekilde yapmıştır:

Köleler bazı efendilerini sever bazılarını da sevmezler. Mülkiyetin intikalini düşünerek olmayan kusurlarını var gösterip, olan kusurlarını yokmuş gibi gösterebilirler. Bundan dolayı efendisi berâette mazurdur. Diğer mallar ise böyle değildir, sahibi onların durumlarından haberdar olabilir ve dolayısıyla berâette mazur görülmez (Zurkânî 2002: V, 244).

Mâlikî fakihler, mezhep imamının ve dolayısıyla mezhebin yerleşik görüşünü tespit konusuna yoğunlaştıklarından olacak ki, görüşlerinin usûlî da-

yanakları üzerinde çok durmamışlardır. Mâlikîlerin, rivayetteki zâhirî anlam üzerinde yoğunlaştıkları, berâetin sadece kölelerde geçerli olacağı görüşünü benimsedikleri ve diğer canlıları kölelerden ayrı kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Mâlikîlerin görüşlerinin dayanaklarını bu şekilde kısaca verdikten sonra, Hanbelîlerin görüşlerinin tahliline geçebiliriz. Hanbelî fıkıh âlimi Ebû Ya'lâ (458/1066), akdin mevzuunda müşterinin bilmediği bir kusurun oluştuğunu, böylece onu reddetme hakkına sahip olduğunu, şart koşmaması halinde aynı şekilde reddetme hakkının olacağını söyleyerek Hanbelîlerin görüşünü temellendirmiştir. Ebû Ya'lâ, bunun gerekli olmayan bir ibrâ olduğunu, şuf'a sahibinin satıştan önceki ibrâsı, satıcının akitten önce "*Bunu sana berâet şartıyla satıyorum*" diyerek akitten önce ibrâda bulunması ve müşteri bilmediği halde satıcının onu teberrî etmesi durumları gibi sahih olmadığını söylemiştir (İbnü'l-Ferrâ 1985: I, 344-345).

Hanbelî fakîhleri, İmam Ahmed (241/855)'in mezhepte tercih edilmeyen '*satıcının bilmediği kusurlardan muaף olduğu*' şeklindeki ikinci *kavli* için tevcihte bulunurken İbn Ömer, Zeyd b. Sâbit ve Hz. Osman'ın uygulamalarına istinat etmişlerdir. Ebû Ya'lâ, sahabenin icmâ'mın bulunduğunu ileri sürmüştür (İbnü'l-Ferrâ 1985: I, 344). Hanbelîlerin sahabe uygulamasına rağmen berâetin sahih olmadığı görüşünü benimsemeleri, muhtemelen sahabenin ayrılıklarından kaynaklanmaktadır (İbn Küdâme 1995: V, 572).

İbn Küdâme (620/1223), sürelerin tespitinde olduğu gibi berâetin cehâletle gerçekleşemeyeceğini söylemiştir (İbn Küdâme 1994, II, 54).

Hanbelî fakih Ebû'l-Ferec İbn Küdâme (682/1283), İbn Ömer'in Hz. Osman'a berâet hakkında davalastıkları olayın meşhur olup kimse tarafından reddedilmediğini, bir nevi icmâ' oluştuğunu, buna göre bütün kusurlardan teberride bulunulamayacağını belirtmiştir (İbn Küdâme el-Cemâîl t.y.: IV, 59-60). İbn Küdâme, hangi mezhebe karşı bu tespitte bulunduğunu belirtilmemiş olsa da, '*bütünü kusurlardan teberride bulunmanın câiz olduğu*' görüşü Hanefîlere ait olduğundan, bu tespitin onlara karşı söylendiği anlaşılmaktadır.

Şâfiîlerin Hanefîlere karşı ileri sürdüğü '*meçhul haklardan teberride bulunulamayacağı*' şeklindeki argümanlarına Hanbelîlerin karşı çıktığı, onların Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "*Paylaşınız, hakkı araştırınız ve her biriniz arkadaşına hakkını helal etsin*" hadis-i şerifine istinat ederek meçhulden teberride bulunmanın câiz olduğu görüşüne sahip olduklarını, İbn Küdâme'nin diliyle şu şekilde kaydedebiliriz:

Bu, meçhulden berâette bulunmanın câiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca meçhulden berâet, teslimin olmadığı bir hakkın ıskatıdır. Böylece köle azat etmede ve boşamada olduğu gibi meçhulden berâet sahih olmaktadır. Hayvanlar ile diğerleri arasında bir fark yoktur. Bunlardan birinde gerçekleşen, diğerinde de gerçekleşir. Hz. Osman'ın görüşüyse, İbn Ömer ona karşı çıkmıştır. Zira muhâlif bulunan sahabî kavlinin hüccet değeri kalmaz (İbn Küdâme 1995: V, 572).

İbn Küdâme, İbn Hanbel'e nisbet edilen bir rivayet ekseninde, meçhulden teberride bulunmanın cevâzı hakkında bunları dile getirmiştir. İbn Küdâme, konu hakkında İmam Ahmed'e nisbet edilen görüşler hakkında bir tercihte bulunmamış olsa da, mezhebin görüşünün '*müşteri bilmediği sürece, satıcı kusurlardan muaf olmaz*' şeklinde olduğunu vurgulamak gerekir.

Zerkeşî (772/1370) mezhebin görüşünü; akdin mutlak oluşundan hukuken muhayyerliğin sabit olduğunu, ıskat şartıyla düşmeyeceğini ileri sürerek delillendirmeye çalışmıştır. Bunun delilinin görme muhayyerliği olduğunu söylemiştir. Ayrıca bir Müslümanın akit mahallinde fesih hakkının olduğunu da belirtmiştir. Bir de bunda riskin ve aldatmanın olduğunu ve bunların İslâm hukukunda reddedildiğini vurgulamıştır (Zerkeşî 1993: III, 597).

Ebû'l-Hattâb ve bir grup Hanbelî fakih satıcının berâet hakkının olmamasını, satıcının muhayyerlik hakkının olmasına, şuf'ada olduğu gibi vazgeçme hakkının sakıt olmamasına bağlamıştır (Merdâvî 1995: XI, 255).

Hanbelîlere göre berâet şartı, tarafların faydalandığı bir şart olduğu için, meçhul süre ve meçhul rehinde olduğu gibi sahih değildir (Tenûhî 2003: II, 423).

Hâkezâ bazı Hanbelî fakîhlere göre, henüz akit gerçekleşmediği için kusura berâet şartı ileri sürülemez. Böyle bir şart ancak akit gerçekleştikten, mebî' müşterinin mülkiyetine geçtikten ve müşterinin reddetme hakkı doğduktan sonra ileri sürülebilir (Buhûtî 1993: II, 34/Buhûtî 1994: II, 193/Buhûtî 2000: VII, 406-407; Ruhaybânî 1994: III, 80; Useymîn 1428: VIII, 255).

Hanbelîler berâet şartıyla yapılan satım akdinin sahih olmamasını; muhâlif bulunan sahabî kavlinin hüccet olmamasından ötürü Hz. Osman'ın hükmünün delil teşkil etmemesi, ibrânın akdin meydana gelmesinden önce gerçekleşmesi ve müşterinin oranını bilmediği kusurun garar oluşu telakkisi üzerinde temellendirmişlerdir.

SONUÇ

Fıkıh mezhepleri, bütün kusurlardan berâette bulunma şartıyla yapılan satım akdi hakkında, birbirlerinden farklı görüşlere ulaşmışlardır. Her bir mezhebin diğerinden farklı bir görüşe ulaşmasında, usûl anlayışları etkili olmuştur. Bütün kusurlardan berâet şartıyla yapılan satım akdinin bütün yönleriyle geçerli olacağı şeklinde en geniş görüşe sahip olan Hanefîler, akit teorisinden hareket etmişlerdir. Akit serbestiyetini ve tarafların irade beyanlarının bağlayıcılığını esas almakla beraber, sahabî kavlinde yararlanmışlar ve görüşlerini nas ile desteklemişlerdir. Mâlikîlerde mezhep imamına oldukça fazla sayıda görüş nisbet edilmekle beraber, mezhebin nihâî görüşü berâetin sadece kölelerde geçerli olacağı şeklinde şekillenmiştir. Mâlikîler, sahabî kavlinin zâhirî anlamı üzerinde yoğunlaşarak, berâeti rivayette geçtiği gibi kölelerle sınırlandırmışlardır. Şâfîler, ortak illetten hareketle kölelere hayvanları kıyaslayarak görüşlerini, berâetin canlılarda sahih olacağı şeklinde belirlemişlerdir. Berâet şartıyla satım akdinin sahih olmadığı şeklinde en dar görüşe sahip olan Hanbelîler, muhâlifî bulunan sahabî kavlinin hüccet olmayacağı şeklindeki usûl anlayışlarından hareketle, mezheplerin, görüşleri için temel aldıkları rivayete istinat etmemişlerdir. Bütün kusurlardan berâet şartıyla yapılan bir satım akdi hakkındaki bir rivayetin, mezheplerin kendi usûl perspektiflerinden değerlendirmeleri sonucunda, mezheplerin sayısı kadar farklı sonuçların elde edilmesi ve bir konu etrafında yaşanan usûl ve fûrû' tartışmaları, İslâm hukukunun zenginliğini göstermesi bakımından kayda değer bir konuyu teşkil etmektedir.

Kaynaklar

- Âbî, Sâlih b. Abdussemî' el-Ezherî (1335). *es-Semerû'd-dânî şerhu Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*. Beyrut: el-Mektebetu's-sekâfe.
- Apaydın, Yunus (2000). *İbrâ, DİA, XXI, 263-266.*
- Aynî, Bedrüddîn (2000). *el-Binâye*, thk. Eymen Sâlih Şabân, I-XIII. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.
- Bâbertî, Muhammed b. Muhammed Ekmeluddîn(2012). *el-İnâye (Fethu'l-kadîr ile)*, I-X. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Bağavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd (1983). *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnâvut/Muhammed Zühayr eş-Şâvîş, I-XV. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- _____ (1997). *et-Tehzîb*, thk. A. A. Abdulmevcûd/A. M. Muavvad, I-VIII. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.
- Bardakoğlu, Ali (1992). *Berâet, DİA, V, 470-471.*
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn (1989). *es-Sunenu's-sağîr*, (thk. Abdulmu'tî E. Kalacî). I-IV. Karaçi: ed-Dirâsâtu'l-İslâmiyye.

58 • İSLÂM BORÇLAR HUKUKUNDA BERÂËT KAVRAMI VE MEZHEPLERİN
BERÂËT KAVRAMI ÜZERİNDEKİ METODOLOJİK AYRILIKLARI

- _____ (1991). *Marifetu's-sunen ve'l-âsâr* (thk. Abdulmu'tî E. Kalacı). I-XV. Karaçi: ed-Dirâsâtu'l-İslâmiyye.
- _____ (2003). *es-Sunenu'l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), I-X. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (1422). *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zehîr b. Nâsır, I-IX. Y.y: Dâru Tavki'n-Necât.
- Buhâtî, Mansûr b. Yûnus (1993). *Dekâiku'Ulî'n-nuhâ*, I-III. Beyrut: Âlemu'l-kutub.
- _____ (1994). *er-Ravdu'l-murbi' bi-şerhi Zâdi'l-müstakni'*, I-II. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- _____ (2000). *Keşşâfu'l-kinâ' ani'l-İknâ'*, thk. komisyon, I-XV. Suudi Arabistan: Vezâretu'l-Adl.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed (2004). *el-Fıkh alâ'l-mezâhibi'l-erba'a*, I-V. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Cündî, Halil b. İshâk (2005). *Muhtasaru'l-allâme Halîl*, thk. Ahmed Câd. Kahire: Dâru'l-hadîs.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah (2007). *Nihâyetu'l-matleb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, I-XXIII. Beyrut: Dâru'l-minhâc.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan (2008): *er-Risâle*, DİA, XXXV, 119-122.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arefe (t.y.). *Hâşiyetu'd-Desûkî alâ'ş-Şerhi'l-kebîr*, I-IV. Beyrut: Dâru'l-fıkr.
- Dönmez, İbrahim Kâfi (1992). *el-Beyân ve't-tahsîl*, DİA, VI, 29-30.
- Ebû Ali el-Hâşimî, Muhammed b. Ahmed (t.y.). *el-İrşâd ilâ sebîli'r-reşâd*, thk. Abdullah et-Türkî. Beyrut: Müessesetu'r-risâle.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî (2009). *Sunenu Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnavut/Kâmil Karabelli, I-VII. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemîyye.
- Ebû Ya'lâ, İbnü'l-Ferrâ (1985). *el-Mesâilu'l-fıkhîyye min kitâbi'n-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn*, thk. Abdülkerim el-Lâhim, I-III. Riyâd: Mektebetu'l-meârif.
- Ebû'l-Ferec İbn Küdâme; Abdurrahman b. Ebî Ömer el-Makdisî (t.y.). *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I-XII. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî.
- Feyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed (1316). *el-Misbâhu'l-münîr*. Bûlâk: el-Matbaatu'l-kübrâ.
- Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Yakûb (2005). *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetu'r-risâle.
- Gaznevî, Ebû Hafs Ömer b. İshâk (1986). *el-Gurretu'l-münîfe*. Beyrut: el-Kutubi's-sekâfiyye.
- Gazzâlfî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (2001). *el-Vasît*, thk. Ebû Amr el-Hüseynî b. Ömer, I-IV. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Haccâvî, Ebû'n-Necâ Mûsâ b. Ahmed (t.y.). *Zâdu'l-mustakni'*, thk. Abdurrahman b. Ali el-Asker. Riyâd: Dâru'l-vatan.
- Hafnâvî, Muhammed İbrahim (2007). *Mustalahâtu'l-fukahâ ve'l-usûliyyîn*. Kahire: Dâru's-selâm.

- Harrânî, Mecdüddîn İbn Teymiyye (1984). *el-Muharrer*, I-II. Riyâd: Mektebetu'l-meârif.
- Hırakî, Ebû'l-Kâsım Ömer b. el-Hüseyn (1378). *Muhtasarü'l-Hırakî*, thk. Züheyr eş-Şâviş. Dımaşk: Dâru'l-Allâm.
- Hireşî, Muahmmmed b. Abdullah (t.y.). *Şerhu Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dâru'l-fikr.
- İbn Abdülber, Yusuf b. Abdillâh el-Kurtubî (1978). *el-Kâfî ft fikhi Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, thk. Ahyed el-Mûrîtânî, I-II. Riyâd: el-Mektebetu'r-Riyâd.
- _____ (1993). *el-İstizkâr*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'aci, I-XXX. Beyrut: Dâru Kuteybe.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin (2003). *Reddül'l-muhtâr alâ'r-dürri'l-muhtâr*, thk. A. A. Abdulmevcûd/A. M. Muavvad, I-XIII. Riyad: Dâru âlemi'l-kutub.
- İbn Arefe, Muhammed b. Muhammed et-Tûnusî (2014). *el-Muhtasarü'l-fikhî*, thk. Abdurrahman Hayr, I-X. Y.y.: Müessesetu Halef.
- İbn Belbân, Muhammed b. Bedreddîn (1996). *Ahsaru'l-muhtasarât*. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye.
- İbn Hacer, Ahmed b. Muhammed el-Heytemî (1983). *Tuhfetu'l-muhtâc*, I-X. Kahire: el-Mektebetu't-ticâriyye.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed (1995). *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, I-VIII. Kahire: Dâru'l-hadîs.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer (1988). *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî, I-XIV. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî.
- İbn Küdâme, Muvaffikuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (1994). *el-Kâfî*, I-IV. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.
- _____ (1995). *el-Muğnî*, thk. Şerefuddîn Hattâb/Seyyid Muhammed, I-XVI. Kahire: Dâru'l-hadîs.
- _____ (2000). *el-Muknî'*, thk. Mahmud el-Arnâvût/Yasin Mahmud el-Hatîb. Cidde: Mektebetu's-sevâdî.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mukrim (1994). *Lisânu'l-Arab*, I-XV. Beyrut: Dâru sâdir.
- İbn Nâcî et-Tenûhî, Kâsım b. İsâ el-Kayrevânî (2007). *Şerhu İbn Nâcî et-Tenûhî alâ metni'r-Risâle*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, I-II. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.
- İbn Nuceym, Sirâcuddîn Ömer b. İbrahim (2002). *en-Nehru'l-fâik*, thk. Ömer İzv İnâye, I-III. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (1988). *el-Beyân ve't-tahsîl*, thk. Muhammed Haccî vd., I-XX. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (2004). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, I-IV. Kahire: Dâru'l-hadîs.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdolvâhid es-Sîvâsî (2012). *Fethu'l-kadîr*, I-X. Beyrut: Dâru'l-fikr.
- İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr el-Yemenî (2004). *el-Beyân*, thk. Abdusselam Muhammed, I-XIII. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.
- Kâdî Abdolvahhâb, Ebû Muhammed es-Sa'lebî (t.y.). *el-Maûne alâ mezhebi âlimi'l-Medî-*

60 • İSLÂM BORÇLAR HUKUKUNDA BERÂËT KAVRAMI VE MEZHEPLERİN
BERÂËT KAVRAMI ÜZERİNDEKİ METODOLOJİK AYRILIKLARI

ne, thk. Hamîş Abdulhak, I-III. Mekke: el-Mektebetu't-ticâriyye.

- _____ (2004). *et-Talkîn*, thk. Muhammed et-Tatvânî/Bedreddîn et-Tancı, I-II. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ (2012). *et-Tenbîhâtu'l-müstenbata*, thk. Ahmed Abdulkerim Necîb, I-V. Kahire: el-Mektebetu't-tevfikiyye.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs (1994). *ez-Zehîre*, thk. Muhammed Haccî vd., I-XIV. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî.
- Kâsânî, Alaüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (2005). *Bedâiu's-sanâi'*, thk. Muhammed Tâmir, I-X. Kahire: Dâru'l-hadîs.
- Kaya, Eyyüp Said (2003). *Mâlikî Mezhebi*, DİA, XXVII, 519-535.
- Kayrevânî, İbn Ebû Zeyd (1999): *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, thk. komisyon, I-XV. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî.
- _____ (t.y.): *er-Risâle*, thk. Abdulvâris Muhammed Ali. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Kudûrî, Ahmed b. Muhammed (1997). *Muhtasaru'l-Kudûrî*, thk. Kâmil Muhammed Uveyda. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Mâlik, Mâlik b. Enes (t.y.). *Muvatta' Mâlik (bi-Rivâyeti Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî)*, thk. Abdulvahhâb b. Abdullatif. Beyrut: el-Mektebetu'l-ilmîyye.
- _____ (2004). *el-Muvatta'* (thk. M. M. el-A'zamî), I-VIII. Abû Dabî: Müessesetu Zâyd b. Sultân.
- Maser, Abdullah (2007). *Takrîbu mu'cemi mustalahâti'l-fikhi'l-Mâlikî*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Mâverdí, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Basrî (1994). *el-Hâvî'l-kebûr*, thk. A. M. Muavvad/A. A. Abdulmevcûd, I-XVIII. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Mehâmîlî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed ed-Dabî (2004). *el-Lubâb*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Merdâvî, Alâeddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman (1995). *el-İnsâfî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, thk. Abdullah et-Türkî/Abdulfettâh el-Hulv, I-XXX. Kahire: Hier.
- Mergînânî, Burhâneddîn Ebû'l-Hasan Alî b. Ebî Bekr (2014). *el-Hidâye*, I-VIII. Karaçi: Mektebetu'l-büşrâ.
- Mevâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf el-Abderî (1994). *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtasari Halîl*, I-VIII. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Mevsilî, Meccüddîn Abdullah b. Muhammed (1937). *el-İhtiyâr*, I-V. Kahire: Matbaatu'l-halebî.
- Mustafa vd., İbrahim (1992). *el-Mu'cemu'l-vasît*. İstanbul: Çağrı yayınları.
- Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya (2004). *Muhtasaru kitâbi'l-Üm*. Beyrut: Dâru'l-marife.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (2005). *Minhâcu't-tâlibîn*, thk. Muhammed Tâhir Şaban. Beyrut: Dâru'l-minhâc.
- _____ (2006). *Ravdatu't-tâlibîn*, thk. Halîl Şîhâ, I-IV. Beyrut: Dâru'l-marife.

- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir (1999). *Muhtâru's-sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh. Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye.
- Recrâcî, Ebû'l-Hasan Ali b. Saîd (2007). *Menâhîcu't-tahsîl*, thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî/Ahmed b. Ali, I-X. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Remlî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed (1984). *Nihâyetu'l-muhtâc*, I-VIII. Beyrut: Dâru'l-fikr.
- Ruhaybânî, Mustafa es-Suyûtî (1994). *Metâlibu ûlî'n-nuhâ*, I-VI. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Abdulvâhid b. İsmâil (2002). *Bahru'l-mezheb*, thk. Ahmed İzz/Înâye ed-Dimaşkî, I-XIII. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî.
- Sahnûn, Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî (1994). *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I-V. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed (1993). *el-Mebsût*, I-XXX. Beyrut: Dâru'l-marife.
- Sıkkîlî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah (2013). *el-Câmi' li-mesâilil-Müdevvene*, thk. komisyon, XXIV. Beyrut: Dâru'l-fikr.
- Şâfî, Muhammed b. İdrîs (2001). *el-Ûm*, thk. Rifat Fevzî Abdullmuttalib, I-XI. Mansûra: Dâru'l-vefâ.
- _____ (2004). *Müsnedu'l-İmâmi's-Şâfî*, thk. Mâhir Yasin Fahl, I-IV. Kuveyt: Şirketu garrâs.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan (1403?). *el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne*, thk. Mehdi Hasan el-Kîlânî, I-IV. Beyrut: Âlemu'l-kutub.
- _____ (2012). *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın, I-XII. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhim b. Alî el-Fîrûzabâdî (1997). *et-Tenbîh*, thk. A. M. Muavvad/A. A. Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-erkam.
- _____ (2003). *el-Mühezzeb*, thk. A. A. Abdulmevcûd/A. M. Muavvad, I-VI. Beyrut: Dâru'l-marife,
- Şîrbînî, el-Hatîb (1994). *Muğnî'l-muhtâc*, I-VI. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (1387). *Târîhu't-Taberî*, I-XI. Beyrut: Dâru't-turâs.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (1994). *Şerhu müşkîlil-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnavut, I-XVI. Beyrut: Müessesetu'r-risâle.
- _____ (1994). *Şerhu maânî'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr vd., I-VI. Beyrut: Âlemu'l-kutub.
- Tenûhî, Zeyneddîn İbnu'l-Müneccî (2003). *el-Mumti' fi şerhi'l-Muknî'*, thk. Abdulmelik b. Abdullah b. Dehîş, I-IV. Mekke: Mektebetu'l-esedî.
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih (1428). *eş-Şerhu'l-mumti' alâ Zâdi'l-müstaknî'*, I-XV. Damâm: Dâru İbni'l-Cevzî.
- Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed (1993). *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî, I-LII. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-Arabî.
- Zerkeşî, Şemseddîn Muhammed b. Abdullah (1993). *Şerhu'z-Zerkeşî*, I-VII. Riyâd: Dâru'l-ubeykân.

**62 • İSLÂM BORÇLAR HUKUKUNDA BERÂET KAVRAMI VE MEZHEPLERİN
BERÂET KAVRAMI ÜZERİNDEKİ METODOLOJİK AYRILIKLARI**

- Zerûk, Şihâbuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed el-Fâsî (2006). *Şerhu Zerûk alâ metni'r-Risâle*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, I-II. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Zuhaylî, Vehbe (2012). *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, I-X. Dımaşk: Dâru'l-fıkr.
- Zurkânî, Abdalbâki b. Yûsuf (2002). *Şerhu'z-Zurkânî alâ Muhtasari Halîl*, thk. Abduselâm Muhammed Emîn, I-VIII. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.